

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Пелагия Михайлова Терзийска

на дисертационен труд на тема: **„Комуникативни стратегии в обучението на ученици от аутистичния спектър (12-16 години)“**, за получаване на образователната и научна степен „доктор“ в Професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика)

Автор: **Маргарита Георгиос Зографу**

Научни ръководител: **проф. д-р Неда Златинова Балканска**

Настоящата рецензия е изготвена на основание заповед № РД-38-433 от 18.07.2025 г. на ректора на СУ „Св. Климент Охридски“, както и на решение на научното жури по процедурата.

Общо представяне на процедурата и докторанта

Маргарита Зографу е редовен докторант по професионално направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика), с обучение на английски език в катедра „Специална педагогика“, Факултет по науки за образованието и изкуствата на СУ „Св. Климент Охридски“.

Процедурата и представеният комплект от документи е съобразен със ЗРАСРБ и Правилника за развитие на академичния състав на Софийския университет.

Образованието, което получава Маргарита Зографу в областта на педагогическите и психологическите науки, с акцент върху практическата им приложимост, съвсем естествено я насочват към следващата степен – ОНС „доктор“. Магистърската степен, която получава по Специална педагогика логично я ориентира към избора на ДП „Специална педагогика“ и реализиране на дисертационно изследване, значимо за обучението на ученици от аутистичния спектър.

Натрупаният професионален и преподавателски опит ѝ дават възможност да участва в национални конгреси и семинари по психология, специално образование,

психично здраве и педагогика. Подпомага процеса на изследователската ѝ работа по избраната дисертационна тема.

Актуалност на тематиката

Развитието на учениците от аутистичния спектър налага необходимостта от търсене и умело прилагане на възможно най-подходящите за тях стратегии и подкрепа, насочени към подпомагане на комуникативната им компетентност - съществена основа за постигането на академичен успех, социално приобщаване и цялостно повишаване качеството на живота им.

Успешното използване на комуникативни стратегии в обучението на ученици от аутистичния спектър изисква точна и коректна преценка на проблемите, които възникват в процеса на обучение и възпрепятстват педагогическото взаимодействие. Установяването на вариации в напредъка на различните комуникационни аспекти при учениците от аутистичния спектър не бива да се пренебрегва, за да може да се постигне успех в комуникативното им развитие. По-голямата информираност на учителите за особеностите на тези ученици и спецификите на тяхното обучение е предпоставка за адекватно прилагане на комуникативни стратегии и по-ефективно реализиране на приобщаващо образование. Ето защо дисертационното изследване на докторант Маргарита Зографу е актуално и необходимо. Има значение за обогатяване на педагогическата теория и практика.

Представяне на труда и оценка на съдържанието

Представеният за рецензиране дисертационен труд съдържа 129 страници *основен текст* структуриран в увод, 3 глави и заключение. На 15 страници е посочена литература от 162 заглавия, включително и публикации на гръцки автори. Приложението, разположено на 23 страници, включва писмено информирано съгласие за участие в изследването, формуляр, съдържащ лични данни, анкетни карти - за юношите и техните родители. На 2 страници са отразени приносите на дисертационния труд и публикациите на автора.

В основния текст са включени 24 таблици и 6 диаграми (наречени от авторката фигури), които представят резултатите от направеното изследване.

В увода се аргументира актуалността на избраната тема. Посочват се данни в подкрепа на необходимостта от проучване на въпроса за комуникативните възможности, които имат учениците от аутистичния спектър в юношеска възраст – независимо от това дали са подкрепени достатъчно от обучители и преподаватели, учители и връстници.

Литературният обзор за изясняване на концепциите за аутизъм, за разстройство от аутистичния спектър, синдром на Аспергер, особеностите на комуникативния процес и стратегиите за развитие на комуникативните умения при тези ученици е направен в *първа глава* на дисертационния труд. Умело е представена специфична научна терминология по разглежданата проблематика. Подчертана е необходимостта от реализирането на навременна и коректна диагностика. Аргументирана е значимостта: на втората оценка за диагностицирането на РАС при малки деца; на диагностиката при по-големи деца и юноши за създаването на индивидуализиран образователен план и осигуряване на необходимата подкрепа в училищна среда за постигане на образователния им напредък; на диагностиката при възрастни за преодоляване или намаляване на трудности в комуникацията и социалното им взаимодействие.

Проследени са промени в диагностиката на разстройството от аутистичния спектър (РАС) и е изразена собствена позиция по отношение на тези промени. Очертан е поведенческият профил като повишена тревожност, засилени социални и комуникационни затруднения, намалени адаптивни умения на учениците с аутизъм, както и значимостта на избора на подходящи образователни програми, стратегии и преподавателски практики в зависимост от формите на проявление на разстройството от аутистичния спектър. Акцентирано е върху ролята на психомоторно възпитание и ползите от упражненията в този процес. Подчертана е ролята на двигателните упражнения за подпомагане на учениците от аутистичния

спектър да се научат да изразяват емоциите си, да справят се с трудности, да показват своите интереси и развиват лични предпочитания и умения.

Глава 2 и глава 3 представят методологията на изследване, анализа и обобщението на получените резултати. Конкретизирани са цел, задачи, изследователски въпроси, 4 хипотези, методите на изследване. Представен е контингентът на изследване, включващ общо 60 участника, както следва: 15 подрастващи с високофункционаращ аутизъм /синдром на Аспергер и 15 подрастващи с типично развитие, на възраст между 12 и 15 години, както и родителите на двете групи ученици (предимно майките). Средният IQ на участниците с високофункционаращ аутизъм / синдром на Аспергер е 96.3, като най-високата стойност е 108, а най-ниската – 79. Няма измерен интелектуален коефициент (в 2 случая) и критерий за участието им е обучението в общообразователна форма без допълнителна подкрепа. Подрастващите с типично развитие са ученици в гимназиален етап на обучение, живеещи, с изключение на един участник, в Атина.

Направен опит за подробно проследяване на поведенческите промени в участниците преди и след психомоторната намесата. За събиране на емпиричните данни се реализират анкетни проучвания. *Самооценката и индивидуалното себеусещане при ученици в гимназиален етап* се осъществява чрез адаптиран въпросник „Профил на себеусещането при деца“, включващ 55 въпроса, разделени в десет скали, девет от които отразяват различни поддомейни на себеусещането, а една оценява самооценката. При всеки въпрос ученикът прави избор между твърдения с форма: „Това напълно ме описва“ – „Вероятно ме описва“. Авторът отбелязва, че тази формулировка минимизира социално желаните отговори.

За оценка на степента на прояви на аутистичния спектър се използва анкетна карта, включваща 50 твърдения. Оценяват се пет области: социални умения, превключване на вниманието, внимание към детайла, комуникация и въображение. Участниците посочват степента на своето съгласие или несъгласие

чрез 4-степенна скала на Ликерт: „Напълно съгласен“, „Съгласен“, „Несъгласен“, „Напълно несъгласен“.

За изследване на коефициента на емпатия при юноши с аутизъм с висок функционален капацитет / синдром на Аспергер, както и при техните връстници с типично развитие се използва анкетна карта с 40 твърдения. Този инструмент е създаден с цел да измерва степента на разбиране на намеренията на другите, способността за предсказване на чуждото поведение, както и степента на умение на индивида да преживява емоции в резултат на възприемането на емоциите на другите. И тук чрез 4-степенната скала на Ликерт участникът избира степента на съгласие или несъгласие с твърдението.

Освен от юношите, анкетните карти за оценка на аутистичния спектър и за оценка на емпатията (Autism Spectrum Quotation and Empathy Quotation) се попълват и от техните родители.

Чрез обновеният тест „Strange Stories“, включващ пет набора, всеки от които с по осем истории, *се изследва връзката между самооценката и теорията за ума* при юноши с аутизъм с висок функционален капацитет / синдром на Аспергер. Наборите са следните: истории за психични състояния, истории с човешки персонажи, истории с животни, истории за физически състояния и истории с несвързани изречения. Отговорите на участниците за историите са записани и отчитани по време.

За оценка на комуникацията се използва анкетна карта насочена към изследване на четири области: а) намерение или функция на комуникацията, б) семантични категории и употреба на думи, в) комуникационен контекст и г) начини на комуникация.

Резултатите са подложени на количествен и качествен анализ, както и на статистическа обработка. Оценявам високо способността на докторант Зографу да подбере подходящия, характеризиращ се с надеждност и валидност инструментариум за дисертационното проучване, да осъществи научно изследване, да анализира данни и прави коректни научни обобщения. Изводите, които

формулира и представя илюстрират значителните и познания в разглежданата проблематика. Умело направеното количествено сравнително изследване и приложената експериментална интервенция, дават възможност за изграждането на многопластова и цялостна картина за комуникацията на ученици с разстройство от аутистичния спектър по време на юношеството, когнитивните и емоционалните параметри на индивидуалното функциониране, за възможността за подобряване на комуникативната способност чрез психомоторна интервенция.

Преценка на публикациите:

Публикациите са 4 на брой и са по темата на дисертационния труд. Направени са в периода 2019 -2025 година.

Автореферат

Авторефератът представя по обобщен начин дисертационния труд. Достатъчно информативно е представено съдържанието по отделните глави. Представени са обобщени изводи и приноси на автора.

Приноси:

Приемам посочените приноси от докторант Маргарита Георгиос Зографу.

Препоръки и бележки към дисертационния труд:

- Дисертационният труд би спечелил, ако са формулирани обекта и предмета на изследване.
- Дисертационният труд дава възможност да се открият полезни за педагогическата практика препоръки.

Въпрос:

Кои комуникативни стратегии в обучението на ученици от аутистичния спектър (12-16 години) допринасят най-много за повишено разбиране на социално подходящи начини за търсене на внимание и взаимодействие?

ЗАКЛЮЧЕНИЕ:

Представеният дисертационен труд, разработен от докторант Маргарита Георгиос Зографу, отговаря на изискванията, които се предявяват към разработки за придобиването на образователната и научна степен „доктор”.

На основата на очертаните достойнства на труда, на демонстрираното умение за научно изследване и научен анализ, давам положителна оценка и предлагам на почитаемото научно жури да присъди образователната и научна степен „доктор” на Маргарита Георгиос Зографу в област на висше образование 1.Педагогически науки, професионално направление 1.2. Педагогика, докторска програма „Специална педагогика“.

Рецензент:

5.10.2025 г.

Проф. д-р Пелагия Терзийска